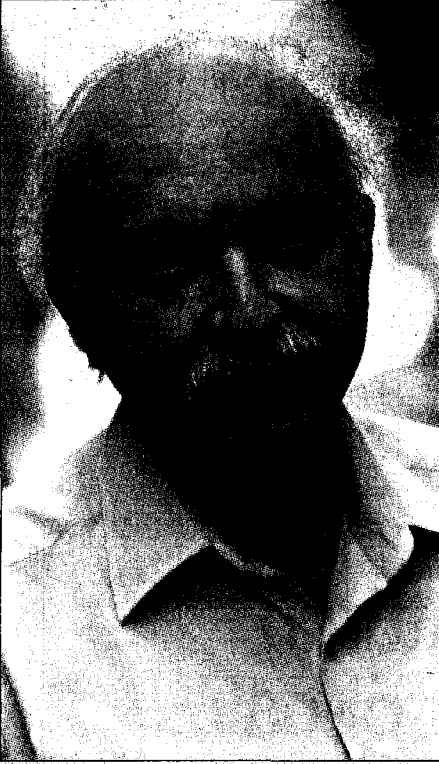

'Nesli tükenmiş bir kuşağın temsilcisi'

Rifat N. Bali, Sarayın ve Cumhuriyetin Disçibası-Sami Günzberg kitabıyla bu yıl Sosyal Bilimler Araştırması dalında Yunus Nadi Ödülü'ne değer görüldü. Sami Günzberg, sultanların ve Cumhuriyet kurucularının sırdaş, gayri resmi diplomat, Sultan II. Abdülhamid vârislerinin vekili, Nazilerin soykırımından kaçan Yahudi müteccilere yardım eden bir arabulucuydu... Rifat N. Bali'yle bu sıra dışı insanın sıra dışı evrenini konuştuk...

□ Gamze AKDEMİR

Kitabı yazmanız gerektiren başlıca nedenler nelerdi? - Yazmamın sebebi, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde devlet erkânına yakın ve/veya kamu hizmetlisi veya siyasetçi olarak görev yapan; ancak hayatları hakkında çok az bilgi olan az sayıda Türk Yahudisinin biyografilerini bir araya getirecek *Devlet'in Yahudileri ve Öteki Yahudi* kitabına Sami Bey'i de dahil etmekte. Bu kitap 2004'te yayımlanacaktı. Fakat Sami Bey'in hayatını yazmaya başladığından sonra, kısa zamanda orta boy makale ölçüsünü aşacak zenginlikte bir şahsiyetle karşı karşıya kaldığımı anladım ve hayatını başlı başına bir kitap yapmaya ve araştırmamı derinleştirmeye karar verdim.

Münevver Ayağı'nın Sami Günzberg'e ilişkin "Tek bir satır yazmadım, kimseye tek bir kelime söylemeden gitmiştir. Mezarı da susmaktadır" tespitini anımsatıyorsunuz kitabınızda. Bu bağlamda Günzberg'i yazmak nasıl bir süreçti? - Biyografiyi yazmaya başladığımda 2003-

2004 yıllarında, zaman içinde çok fazla malzemeyle karşılaşacağımı tahmin etmiyordum... Özellikle Türk kaynaklarında çok az malzeme mevcuttu. Sami Bey'in adı sadece bazı hatıralarda, o da birkaç satırla geçiyordu. Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri'nde ise tek tük belgeler vardı. Tüm bunlar bu şahsiyetin hayatını aydınlatmaya, bir kitap yazmaya yetmiyordu... Dolayısıyla yabancı arşivlerde nelerin mevcut olduğunu araştırmaya başladım. İngiliz ve İsrail arşivlerinde çok fazla belge buldum. Bu da doğaldı, zira Sami Bey, 'Musul Petrolleri' ve 'Hanedan vârislerinin mirası' konularında Britanya Hükümeti ile mücadele ediyordu. İsrail'deki Weizmann Arşivleri'nde de çok sayıda belge olması doğaldı, çünkü Sami Bey Siyonist lider Haim Weizmann ile sıkı ilişki içindeydi. Ancak en önemli evrakları Kudüs'teki Merkezî Siyonist Arşivleri'nde buldum. Burada Günzberg'in şahsi arşivinin bir kısmı mevcuttu. Bana kalırsa Günzberg, bu evrakları hayatta iken, şahsına ait Osmanlı kılıcını ve madalyalarını yolladığı gibi, gizlice İsrail Arşivleri'ne teslim etmiş veya yollamıştı. Bu evrakların kopyalarını temin ettiğimde buradaki bilgiler beni başka yerlere yönlendirdi. Belgelerin yanı sıra sahaflara düşmüş hanedan mensuplarına ait vesikalara da satın alınca malzeme zenginleşmeye başladı. Aynı fotoğraflar için de geçerliydi. Sami Bey, Atatürk'e çok yakın olduğu için fotoğraflarda yer almıştı. Bunun için de Cumhuriyet gazetesi ile Yapı Kredi Bankası arşivlerindeki Atatürk ve yakın çevresinin yer aldığı fotoğraf koleksiyonlarını elden geçirdim. Birçok fotoğrafta Sami Bey'in yer aldığını tespit ettim.

- Sami Günzberg, yakın tarihe ilişkin ilk elden yetkin bir kaynağı aşında öyle değil mi? Neden sormuştunuz, neden hiç konuşmamıştı? Nasıl bir insandı? - Batı âleminde çok yaygın olan ancak Türkiye'de maalesef yaygın olmayan bir alışkanlık, uzun yıllar devlete hizmet etmiş siyasetçilerin, bürokratların emekli oldukları sonra hatıralarını yayımlamalarıdır. Bu, yavaş da olsa, yeni yeni değişmeye başladı. Ancak halen değişmeyen bir şey var; o da kamu hizmeti yapmış önemli şahsiyetlerin, emekli Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarının, aydınların veya siyasetçilerin şahsi evraklarını 'vefatlarından sonra araştırmacılara açılmak kaydı'yla bir kurum arşivine bağışlamaları. Bu bizden önceki nesillerin zihniyeti... Sebep de bu şahısların kimi olaylar veya şahıslar hakkında birinci elden yapılabilecek gözlemlerinin kamuya açıklanması halinde devletin ve/veya adı geçen şahısların zarar görebilecekleri endişesi. Günzberg de hem bu zihniyete mensup bir kuşağa ait hem de son derece önemli tarihi hadiselerle birinci elden tanık olduğundan geride bir şey bırakmak istemedi. Bence çok yazık...

YANILGILAR...

- Sadece bir disçi olarak anılmadı... Haklarında öne sürülen ve özellikle dinci gazetelerin ve dinci yazarların dile getirdikleri iddialar nelerdi? Ve bu iddialar nasıl yalanlandı?

- İleri sürülen iddialar, dönemin bazı ileri gelen Yahudi şahsiyetlerinin "Hilafetin lağvında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda etkin oldukları" iddiasıdır. İddiaya ileri sürülenlere göre bu şahsiyetlerden biri, Lozan Antlaşması müzakereleri sırasında Türk heyetinde müşavir olarak yer alan Osmanlı Devleti'nin son Hahambaşısı Haim Nahum, diğeri de Atatürk'e çok yakın olan disçi Sami Bey'dir. Bu saçma iddiaları ilanıhaye gerçekmiş gibi kabul edip, yazılarında tekrarlayarak diri tutan köşe yazarları. Kitabımda kullandığım kaynakların ezici çoğunluğu, ilk kez gün yüzüne çıkan kaynaklar. Hal böyle olunca bilgi sahibi olmadan Sami Bey hakkında fikir ileri sürenler herkesi aldatmaktalar.

- Dünya Siyonist Örgütü Başkanı Haim Weizmann ile yazışmaları hakkında ne tür bilgilere ulaştınız?

- Günzberg, Haim Weizmann ile çok yakın ilişkiydi, adeta onun İstanbul'daki temsilcisi gibiydi. Sami Bey, Weizmann'ın Atatürk'ün ölümünden 17 gün sonra İstanbul ve Ankara'yı ziyaret etmesini ve devlet erkânı ile görüşmesini mümkün kılan kişiydi. Sami Bey bir yandan Türkiye Cumhuriyeti'nin Filistin'deki Yahudi liderleri ile iyi ilişkiler içinde olmasını, diğer yandan İkinci Dünya Harbi'nin hemen arifesinde, zor ve karanlık bir dönemde ufukta beliren harbin yaratacağı etkilerin Türk Yahudilerine en az şekilde yansımalarını arzuluyordu. Devlet erkânı ile yakın ilişkiler içinde olan Sami Bey sanki o tarihte Türkiye'de gidisatini olumsuz olduğu, milliyetçi ve şoven bir dalganın yükselmesi halinde Türk Yahudilerinin büyük zarar görebileceklerini sezmişti. Sanki, çok da uzak olmayan bir tarihte, Varlık Vergisi Kanunu gibi bir kanunun kabul edilebileceğini hissetmişti. Bunun için de Weizmann'ın dönemin önde gelen Batılı Yahudi finans çevreleriyle irtibata geçip, her ne kadar öyle bir talep yoksa da, Türkiye Cumhuriyeti'nin sanayi kalkınmasında kullanılmak üzere büyük bir kredi açması gerektiğini telkin ediyordu. Sami Bey'e göre böylesine bir 'jest', Türk devlet erkânı ve kamuoyunda çok olumlu etki yaratacak ve Türk Yahudilerini muhtemel bir şoven milliyetçi dalganın yükselmesinin yaratacağı zararlarıdan koruyabilecekti. Ancak bu kredi nihayetinde temin edilemeyecek ve Sami Bey'in endişe ettiği veya gelişini sezdirdiği Varlık Vergisi Kanunu da 1942 Kasım'ında kabul edilecekti.

HER DEVRİN ADAMI

- 'Sami Günzberg bir nevi 'Saray Yahudisi'ydi' diyorsunuz. Onun bir özelliğinin de "her devrin adamı" olabilmeyi becermesi olduğunu belirtiyorsunuz. Anlatır mısınız?

- "Saray Yahudisi" terimi Osmanlı Devleti döneminde Saray'da görevli olan ve/veya Sultan'a yakın olan gayrimüslimler için kullandığı bir terim. Yani bu şahıslar bir yerde soydaşlarının oluşturduğu

cermaat ile Saray arasındaki ilişkilerde bir nevi aracı, kolaylaştırıcı görevini sürdürüyorlardı. Sami Bey de hem Osmanlı dönemini yaşamış ve Saray'a yakın olmuş hem de Cumhuriyet dönemini yaşamış bir insan. Saray'a yakın olmasına rağmen yeni dönemde Çankaya'ya, Ankara'ya yakın olabilmeyi becermiş birisi. Yani birbirine zıt iki ayrı rejim altında her bir rejimin üst düzey erkânı ile son derece iyi ilişkiler tesis etmeyi başarmış birisi. Bu bence Sami Bey'in 'taraf' olmamasından ileri geliyor. Cumhuriyet kurulduktan sonra Sami Bey, Cumhuriyet'in liderleri ile olan münasebetlerinden hanedan ile olan yakınlığını inkâr etmedi; dahası vârislerin vekilliğini üstlenerek onlarla ilişkilerini sürdürdü. Ancak hiçbir zaman hanedanın yeniden inşas edilmesini taraftarı değildi ve "Cumhuriyet'e saygılı iyi bir vatandaş" oldu. O nedenle de Çankaya ve Ankara ile yakın ilişkiler içindeydi. Buna rağmen hanedan mensuplarıyla sık sık görüşmesi nedeniyle de Milli İstihbarat ve emniyet güçleriyle izlenecekti. Bu izleme esasında Sami Bey'in hanedan mensuplarıyla temaslarının sadece vekilli olduğu davalar münasebetiyle mi, yoksa hanedanın yeniden inşası için mi olduğunu anlamaya yönelikti.

- Kitapta Günzberg'e ilişkin düşüncelerine yer verdiğiniz kişilerin dile getirdikleri ortak noktalar nasıl özetlenebilir?

- Ortak kanaat son derece zeki, saygılı, beyefendi bir insan ve çok iyi bir disçi olduğuydu. Bunun istisnası ise hanedan mensuplarıdır. Bazı hanedan mensupları, vârisleri onu fırsatçı, güvenlerini suistimal etmiş bir şahıs olarak gördüler. Bu günümüze kadar gelen bir kanaat. Kitabımın yayımlandığı öğrenen, ancak satın almayan ve dolayısıyla yanlış şekilde kitabın Günzberg'in otopiyografik hatıraları olduğunu sanan hanedan mensubu bir hanımefendinin, Almanya'da yaşayan bir başka hanedan mensubu hanıma, "Şeytan suratlı Sami Bey'in hatıraları çıktı" dediğini de bizzat Almanya'da yaşayan bir hanım okurdan duydum. Şahsi kanaatım ise Sami Bey'in artık nesli neredeyse tükenmiş bir kuşağın temsilcisi olduğudur. Bu, Osmanlı terbiyesiyle büyümüş, birkaç yabancı dile, aynı zamanda Osmanlıca ve Türkçeye hâkim, kültürlü, iyi yaşamayı seven, antika eserlere meraklı, mütevazı olmaları şiar edinmiş, dolayısıyla adlarından fazla söz edilmeyen insanlardan meydana gelen bir kuşaktır.

- Bu, Sosyal Bilimler Araştırması dalında ikinci Yunus Nadi Ödülü'nüz. Nasıl bisse diyorsunuz?

- İlkini 2005'te, *Anadolu'dan Yeni Dünya'ya*yla Prof. Ayta Ökeda ile paylaşmıştım. Fevkalade mutlu ve sevinçliyim. Üniversite öğretim üyesi veya bir kurumla ilgili araştırmacı olmadam ve hiçbir yerden maddi destek almadan, uzun yıllar boyunca araştırdığımı ve bin türlü güçlüklerle temin ettiğiniz belgelerle yazdığınız bir kitabın, değerli seçici jüri üyelerince ülkemizin en prestijli yarışmalarından birinde ödülle layık görülmesi, bir bağımsız araştırmacının hayal edebileceği en büyük mü-kâfattır; hayallerinin gerçekleşmesidir. ■

Sarayın ve Cumhuriyetin Disçibası: Sami Günzberg/ Rifat N. Bali/ Kitabevi/ 460 s.